

ӘДӘБИЙЯТ ГӘЗЕТІ

АЗӘРБАЙҖАН СОВЕТ
ЯЗЫЧЫЛАРЫ ИТТИФАҖЫ
ИДARӘ ҺЕЙ'ӘТИНИН
ОРҖАНЫ

№ 15 (592) Чүмә ахшамы 25 май 1950-чи ил гиймәти 40 гәп.

Театр вә драматург

Умумиттифаг Коммунист (болшевикләр) Партиясы Мәркәзи Комитәсинин «Драматрларыннын репертуары һаггында»кы гәрары совет драматуркиясынын вә совет театрларыннын инкишаф тарихиндә бейүк бир дәнүш яратды. Партия бу гәрарилә драматуркияны вә театрлары коммунизм чәмийәти уғрундакы мүбаризәнин, халгы коммунистәсинә тәрбия әтмәк мәсәләләринин габаг хәттинә чәкди, әдәбийятын вә инчәсәнәтин кәдәчәй йолу Сталин дүһасилә ишыгландырды.

Репертуар-театрын симасы, театр сәнәтинин әсасы дәмәкдир. Совет театры партия вә халг гаршысындакы мүнүм вәзифәләринин коммунист тәрбийәси, коммунист әхлагы мәсәләләринин, мүасир һаятмызы реал оларак әкс әдән йүксәк кейфийәтли репертуарла еринә етирә биләр. Бу чүр мүбариз репертуары да, мүасир һаятмыздан алынмыш йүксәк мәфкурәли, совет драматуркиясы ярада биләр. «Правда» гәзети 1950-чи ил 21 май тарихли нәмрәсиндәки «Репертуар театр ишинин әсасыдыр» адлы баш мәгаләсиндә дейир ки: «Совет театрыннын ярадычылыг тәчрүбәси әяни оларак сүбүт әдир ки, онун мүвәффегийәтләри биләвәситә мүасир драматуркия илә әләгәдәрдыр».

Совет драматуркиясы театрын инкишафында көркәмли рол ойнайыр. Совет драматуркиясы совет театры репертуарыннын әсасыны, өзүдүнү тәшкил әдир вә ону партия, халг тапшырыгларыны еринә етирмәкдә силаһландырдыр. Она көрә дә драматуркия илә театрын гаршылыгы әләгәси вә бир-биринә гаршылыгы ярдмы ән ләзымлы вә актуал бир мәсәләдир.

Әзизбәйов адына Азәрбайҗан Дөвләт Драм Театры драматург илә биркә иш апармада бейүк тәчрүбәйә вә ән'әнәйә маликдир. Мирзә Фәтәли Ахундовун комедиялары, Нәчәф бәй Вәзировун әсәрләри, Ч. Мәммәдгулазадәнин «Өзүләр»и, һагвердәвин, Сүлейман Сани Ахундовун п'есләри Әзизбәйов театрынны ингилабдан габаг мүбариз, демократик бир йола истигамәтләндирмиш, ону деспотизм илә, дин вә чәһаләт илә, феодализмнин вәһши ганунларылә мүбаризәйә сөвг әтмишдир. Ингилабын илк күнләриндән, Совет һөкүмәтинин мөһкәмләмәси вә сосялизм гурулушу уғрунда мүбариздә габаг чәркәләрдә кетмиш театрымыз, енә бу чүр мүбариз драматуркия вә репертуар вәситәсилә өз мәгсәдләринин әдә әдә билмишдир. Театрымызын узун ярадычылыг дөврү классик драматургumuz Чәфәр Чаббарлынын адилә бағдыдыр. Чәфәр Чаббарлынын драматуркиясы, театрла, коллективлә сых әләгәдә мейдана чыхмыш, бейүк бир актйор групу етишдирмиш вә сәһнәмиздә өлмәз сурәтләр силәсиләси яратмышдыр.

Совет драматургу театра апарычы, истигамәт веричи рол ойнай бейүк бир гүвә кими дахил олур. Театр режиссор, актйор, рәссам, бәстәкар гүвәләрилә драматургун тәғдим әтдийи п'есин үзәриндә ишләйиб йүксәк тамашалар ярадыр.

Драматургла биркә иш апармаг тәчрүбәси вә ән'әнәси Чәфәр Чаббарлыдан сонра енә дә давам әтдирилди вә бунун нәтижәсиндә бир чох көркәмли тамашалар яранды.

Бу тамашаларын мейдана чыхмасында драматургдан башга режиссор вә актйорларымызын да мүнүм ролу вардыр. Драматургун, режиссорун вә актйорларын гаршылыгы әләгәси, театрын партиянын

вә халгын тәләбләри сәвийәсинә галха билмәсиндә һәлләдичи рол ойнайыр.

Партиянын вә халгын бу тәләбләри нәдән ибарәтдир? Партиямыз вә халгымыз һәм драматургдан, һәм дә театрдан сосялизм реализм методуна саһиб олмәй, сосялист һаятыны реал тәсвир әтмәй, совет инсанларынын гәһрәман вә фәдакар һаятыны дүзкүн әкс әтдирмәй вә һәр заман сясәтимизин, мүбаризәмизин өн чәркәләриндә кәдәрәк һеч бир тәһрифә йол вермәйи тәләб әдир.

Драматург бу тәләбләри бүтүн дәринлиги илә баша дүшүрсә, язмаг истәдийи мөвзуу әтрафлы өйрәнмишә вә һаяты, инсанлары яхшы мушаһидә әтмишә мүвәффегийәтли бир әсәр мейдана чыхара билир.

Ени әсәрлә, театр коллективинин инчәрисинә кәлмиш драматург, әсәринин үзәриндә ишләмәйи давам әтдирмәк үчүн театрдан бир чох шейләр өйрәнә билир. Театр өз габагчыл тамашачысыны, онун тәләбләрини, онун зөвгүнү көзәл таныйыр. Драматург мәһз театр вәситәсилә бу тәләб вә зөвгәләрә таныйш олур.

Габагчыл тамашачынын драматуркия гаршысында гойдугу тәләб чох айдын, әйни заманда чох мүрәккәб вә дәриндир. Габагчыл тамашачы тәләб әдир ки, әсәр сясәси чәһәтдән актуал олсун, партиянын коммунизм чәмийәти гурмаг уғрундакы сясәтинин әкс әтдирә билсин. Бунула бәрәбәр әсәр бәдин вә марагы олсуй вә бунун әсасында яранмыш тамаша да йүксәк бәдин тәләбләрә чаваб верә билсин. Марагсыз сүжет хәтти, схематик сурәтләр, гуру вә геири-бәдин дил илә язылмыш п'ес бәдин әсәр сайымадыгы кими, мөһнасыз вә механики сәһнә мизанларылә, гуру вә схематик актйор ифадәсилә верилмиш тамаша да бәдин тамаша дейил, бу чүр әсәрләри вә бу чүр тамашалары габагчыл тамашачы гәбул әтмир. Бейүк бәдилик вә реализм, әсәрин вә тамашанын әсасыны тәшкил әтмәлидир.

Драматург вә коллектив гаршылыгы иш вә ярдым вәситәсилә бу мәгсәдә наил ола биләр.

Әзизбәйов театрыннын бу саһәдә тәчрүбәси бейүкдүр вә драматургларымыз һәр заман коллективин бу билийнә инанмышлар. Бә'ән театр өзүнүн бу көзәл ән'әнәсиндән узаглашыр, керидә галмыш зөвгәләрә уйғулашмаға башлайыр. Бу, театрымызын һаятында сәчийәви олмәс да, айры-айры гурулушларда тәзаһүр әтсә дә һәр һалда тәһлүкәлидир. Театрын бейүк драматургumuz Чәфәр Чаббарлынын «Солгун чичәкләри»ни енидән ишләйәрәк тамашая гоймасы яхшы һадисәдир. Анчәг әсәсан реалист олан бу гурулушда меодрамматизмә, сентиментализмә йол вермәси, бә'зи эпизодларда тамашачыларын әсәбләрилә ойнамасы вә «күт мишарла әсәбләри кәсмәси» (М. Горки) тамашачыларын керидә галмыш һиссәсинин зөвгүнә уйғулашмагдыр. Әкәр бизим тамашачымыз Севилин тәләпнә ачылырса, онун һаятыны көз яшларылә изләйрәсә, сонра онун үсәнына дөгигәләрә әл чалыр. Бәс «Солгун чичәкләр»дәки Сарая гаршы тамашачынын әләгәси нәчәдир? Сара һаятла мүбаризә апармағы бачармай, бизим гадынлыг үчүн сәчийәви олмаян ачиз вә зәиф бир гадындыр. Сара Севилин һаятынын биринчи һиссәсинин әскизидир. Габагчыл, көзү ачыг тамашачы Сарая ачымагданса гәзәбләнир. Онун сүрүндүгүнү көрдүкдә, онун һаятакы авамлыгыны, сәдәләвһдүйүнү көрдүкдә

сәһнәмиздә яранмыш мүбариз гадынлар силәсиләси, һәчәрләр, Гызәтәрләр, Алмас, һаят кими сурәтләр онун ядына дүшүр. Капитализмин агыр мәнкәһәси алтында чыршынан гадын сурәти Чәфәр Чаббарлынын «Айдын»ында даһа гүвәтли оларак кәстәрилимишдир. Сара исә Күлтәкиндән даһа зәифдир вә мүбариздә ондан бәлә керидә галыр. Әбдүл әминин габагындан галмыш чәрәкәлә доланан вә атасындан галма гызылларын хәялилә чан верән бу гыз сәчийәви дейил. Театр өз трактовкасы илә чалышыр ки, Сарая бәрәәт газандырсын вә ялныз бу вәситә илә Бәһрама гаршы нифрәт ояндырсын. Бу мейл, сосялист реализминдән узаглашыр мелодрамматизмә уймаг мейли театрын сон гурулушларындан бири олан «Дағылан тифаг» тамашасында даһа бариз оларак өзүнү кәстәрди. Сүлейман кими намүссуз вә позгун бир бәй баласынын өлүмүнә тамашачыда тәәссүф һисси оятмаг, өмрүнү гумарда вә әйш-ишрәтдә кечирмиш, позгун Нәчәфбәйин ифласына ачымаг тамашаны зәрәрли шәклә салды.

Әлбәттә бунлар театрын ярадычылыг һаятында сәчийәви дейил вә драматургун да театрдан өйрәнмәк истәдийи зөвг бу дейил.

☆

Театр драматурга п'ес материалынын драматуржи тәшкилиндә дә ярдым кәстәрир. Әкәр п'есдә мөһкәм характерләр варса онларын драматуржи тогтушмаларыннын даһа да чанлы, мәнтиги сурәтдә бағлы олмасында режиссорун вә коллективин драматурга бейүк көмәйи ола биләр. Бу көмәк әсәсан нәдән ибарәтдир? Бу көмәк драматургун театр, сәһнә шәраитиндә өз әсәринә енидән гулаг әсмасы, сәһнәләрин, эпизодларын вә һәтта айры-айры сурәтләрин тәһлилиндә режиссор вә актйорларын гейдләриндән нәтижә чыхармасы вә әсәринин үзәриндә ишләмәйи давам әтдирмәси дәмәкдир. Енә, бурада да, көмәк гаршылыгыдыр. Драматург өз гәләмилә режиссорун мәгсәдинин, фикрләринин даһа яхшы еринә әтмәсинә ярдым кәстәрир. М. Горки дейир ки: «Әкәр мөһкәм гәләмә алынмыш характерләр варса, онларын тогтушмалары зәруридир». Бу тогтушманы даһа кәскин вә даһа сәһнәви әтмәкдә режиссорун вә актйорларын ярдымы вәчибдирсә, режиссор фикрләринин даһа яхшы һаята кечмәсиндә дә драматургун ярдым кәстәрмәси зәруридир.

Театр вә драматургларын биркә иш һәм драматуркиянын һәм дә театр сәнәтинин инкишафына сәбәб олан мүнүм амиләрдәндир. Анчәг, бу саһәдә театрын вә драматургларымызын бейүк тәчрүбәләри олдуғуна бахмаяраг нәдәнсә сон заманлар бир зәифлик һиссә олунур. Театр драматургла ишини о, әсәри театра тәғдим әтдикдән сонра йох, әсәри яздығы заманлардан башламалыдыр. Н'ес театрла сых әләгәдә яранмалыдыр.

Драматургларымыз даһа сәмәрәли ишләйәрәк театры репертуар чәтнәлийиндән гуртәрмәлидырлар.

«Правда» «Репертуар—театр ишинин әсасыдыр» адлы мәгаләсиндә драматургларын аз ишләдикләринин гейд әдәрәк языр: «Совет драматуркиясы халг гаршысында борчлудур».

Узун заман сәһнәмизә ени әсәр вермәйән бир сыра көркәмли драматургларымыз, драматуркиянын вә театрын гаршысындакы чидди вәзифәләри унутмалыдырлар.

Әлбәттә бу фәалийәтсизлик бүтүн дра-

матурглара аид дейил. Театрын портфелиндә бу саат ики һазыр п'ес вар. Әнвәр Мәммәдханлы «Шәргин сәһәри»ндән сонра ени бир әсәр үзәриндә, бейүк бир мөвзу үзәриндә ишләди. Чәнуби Азәрбайҗанда кәдән демократик-ингилаби һәрәкатдан, орада америкән вә инкилис империализминин икнүзлү сясәт апармасындан бәһс әдән «Од ичиндә» адлы п'есини театра тәғдим әтди. Сәттар Ахундов республикада малдарлыг уғрунда кәдән мүбаризәйә һәсәр әтдийи «Дағлар» п'есини театра вермишдир. Әйюб Аббасовун Кәч Тамашачылар театры үчүн яздығы «Севинч» адлы п'еси охунуб бәйәнлимишдир. Сәмәд Вүргүн вә Сүлейман Рүстәм йолдашлар да ени драм әсәрләри үзәриндә чалышдыгларыны сөйләйрләр. Һәр һалда вәди еринә етирмәк, тамашачылары интизардан гуртәрмаг бу йолдашларын чидди вәзифәләридир.

Бүтүн бунлар драматуркия саһәсиндә бир чанланма әмәл кәлдийини кәстәрир.

Театрла драматургун гаршылыгы ишиндә театр тәғидинин дә бейүк ролу вардыр. Театр вә драматуркия саһәсиндә тәғидин вә өзүнүтәғидин зәифлиинин хусуси гейд әтмәк ләзымдыр. Тәғидеиз вә шәхси тәғидсиз ирәлийә һәрәкәт олмадығыны партия бизә өйрәдир. Драматургун өз әсәринә вәләһ олмасы вә тәғидләри динләмәмәси, өз ярадычылыг йолуну тәғиди сурәтдә нәзәрән кечирмәмәси тәһлүкәли олдуғу кими, театрын да, режиссор вә актйорларымызын да вердикләри тамашая вә яратдыглары сурәтләрә ашыг олуб галмалары, өз мөһсуларына тәғиди баһа билмәләри әйни дәрәжәдә тәһлүкәлидир. Драматуркиянын вә театрын фәалийәти тәғидин өн атәш хәттиндә олмалыдыр. Әйни мәгсәдә хидмәт әдән драматуркиянын вә театрын ярадычылыг йолуну тәғид ишыгландырмалы, онлара дүзкүн истигамәт вермәйи бачармалыдыр. Тәғид театрла драматуркиянын биркә ишинә көмәк әтмәлидир.

Драматург, режиссор вә актйорун биркә иш һәр заман алгышланмалы вә давам әтдирилмәлидир. Бу саһәдә Әзизбәйов театрыннын да әввәлки илләрә нисбәтән сурәтинин азалтдығыны гейд әтмәлийик. Театр драматургла ишләмәкдән әл чәкә билмәз. Режиссорун отағы һәм театрын, һәм дә драматуркиянын иш лабораториясына чеврилмәлидир. Бу отағы бош гоймаг, бу отагын фәалийәтинин зәифләтмәк ишә зиян вура биләр. «Бизим халгымыз өз театрынны севир вә гиймәтләндирир. О, ән габагчыл, ән тәләбкар олан совет тамашачысынын даянмадан артан мәдәни әһтиячларыны өз ярадычылыгы илә әдәмәйи бачармағы вә бунун үчүн дә даһа яхшы, даһа чох ишләмәйи драматурглардан, актйорлардан вә режиссорлардан тәләб әдир. («Правда»).

Партиянын тарихи гәрарларындан сонра һаяты даһа дәриндән өйрәнмәйә башламыш, өз ярадычылыгына даһа чидди янашмыш драматургларымыз артыг ени әсәрләр кәтирмәйә башлайырлар. Бу әсәрләри драматургларла бир ердә ишләйиб йүксәк бәдин тамашалар вермәк театрларымызын вәзифәсидир. Биркә иш даһа да гүвәтләндирилмәли вә давам әтдирилмәлидир. Әввәлки кими енә дә әләк вериб ишләсәк театрымызын репертуары габагчыл тамашачыларын сәвийәсинә галхар вә партиянын тәләбләринә уйғун оларак мүбариз, мүасир бир репертуар олар.

САБИТ РӘҺМАН.